

ARCHEOLOGISCH OVERZICHT VAN DE GEMEENTE BERLICUM

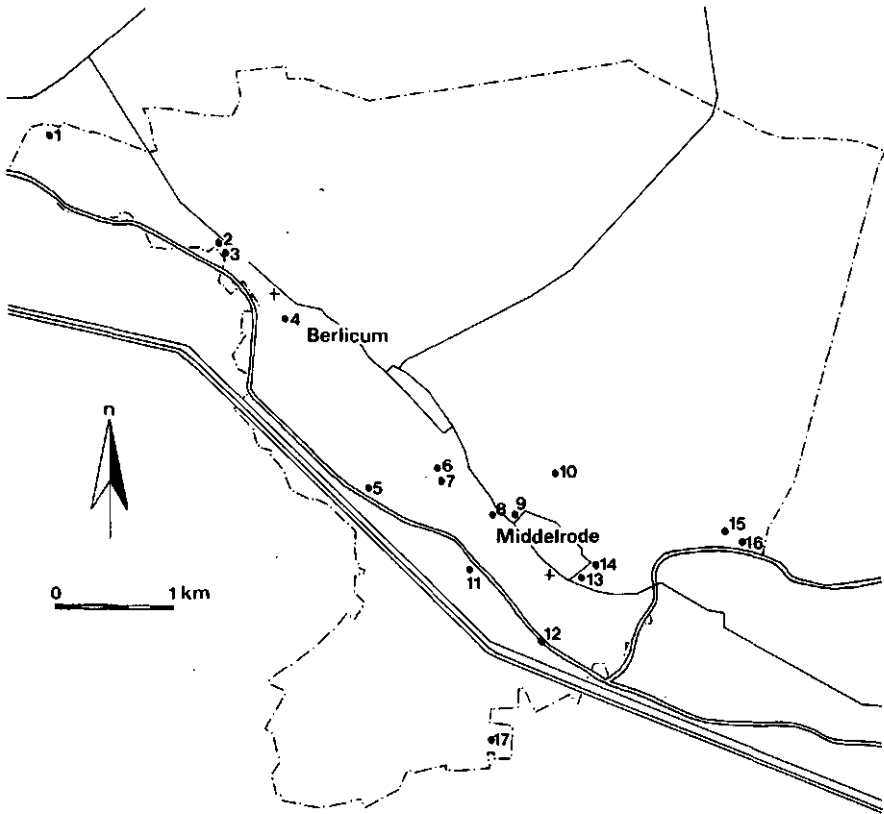
W. BEEEX

Aan de oostkant van het riviertje de Aa, dat ook langs Berlicum en Middelrode stroomt, ligt een smalle hoge zandrug. Deze hoge rand van het rivierdal was zeer geschikt voor de primitieve landbouw die hier vanaf het Neolithicum zijn sporen heeft achtergelaten. Het is dan ook niet verwonderlijk dat meer naar het zuiden de dorpen Heeswijk, Dinther, Veghel en Erp op deze gunstige plaats zijn ontstaan.

Langs de westzijde van de Aa waren de omstandigheden veel ongunstiger door een brede strook vrij lage grond die veel last van hoge waterstanden heeft gehad. De bewoning in dit laatste gebied is daarom zeer laat begonnen. Tegenover Middelrode staat nog altijd op de kaart een gebied aangegeven met de naam „het Woud”.

Slechts één middeleeuws gebouw is uit dit gebied bekend namelijk het kasteel Zeldenzate (nr. 11). De keuze van deze vestigingsplaats is waarschijnlijk genomen door de gunstige ligging bij een rivierovergang die nog altijd „het Gewad” heet, wat duidt op een doorwaadbare plaats.

Uit inlichtingen van A. van Lith, destijds hoofd der school te Middelrode, weten we dat langs de weg naar Schijndel nog een „Slotje” (nr. 17) heeft gelegen, zoals er ook een slotje bij Casteren (nr. 10) is geweest. Dergelijke kleine kasteeltjes zijn er vele geweest in Berlicum. Ze werden meestal „speelhui-

zen” genoemd en werden hier gebouwd door rijk geworden Bosschenaren. In de in 1982 verschenen geschiedenis van Berlicum (v.d. Heijden 1982) kan men al deze buitenhuizen vermeld vinden. Behalve Zeldenzate kunnen slechts twee middeleeuwse gebouwen aanspraak maken op de naam kasteel namelijk Bleiendaal en Ter Aa, waarvan de funderingen waarschijnlijk nog aanwezig zijn (op kaartje 2 en 3). Bij het Gewad heeft ook de in 1454 gestichte Corneliuskapel gelegen die in 1830 werd gesloopt voor de bouw van een school die daar tot 1914 heeft gestaan.

Behalve kastelen en buitenhuizen moeten er ook gewone boerderijen hebben gestaan. De oudste zijn natuurlijk van hout en met leem bestreken vlechtwerk geweest. De plaats van enkele boerderijen is teruggevonden door de aanwezigheid van middeleeuwse aardewerkscherven, die ontdekt werden door de talrijke uitgravingen die in deze gemeente werden uitgevoerd in de zestiger jaren. Ook de heer Boselie vond veel laatmiddeleeuws aardewerk tussen Berlicum en Middelrode (nr. 9).

In die tijd hadden de archeologen nog niet zoveel aandacht voor middeleeuwse scherven. Meer belangstelling kregen dan ook enkele potten uit de Merovingische periode die in het bezit kwamen van de heer Van Lith uit Middelrode en die gevonden werden ten oosten van het Modderven (nr. 13).

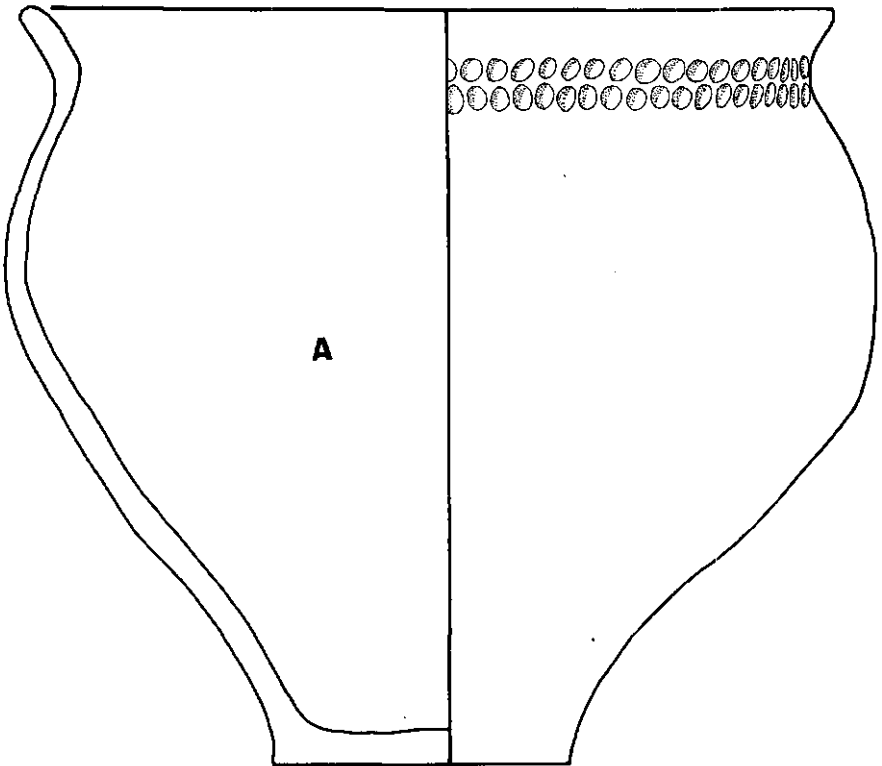
Deze potten heeft hij later geruild tegen twee romeinse kruiken uit de omgeving van Cuijk (Noordbrabants Museum).

Volgens de heer Gerris, apotheker te 's-Hertogenbosch werden op de zelfde plaats ook scherven van romeins aardewerk gevonden (mededeling in 1949 aan G. Beex). Dit werd in 1965 door de heer Van Lith bevestigd. Hij wist ook de juiste vindplaats aan te geven en vertelde dat bij het aardewerk ook terra sigillata was aangetroffen.

Kort na deze mededeling stuurde de heer Boselie een kranteknipstel op (Bijlage van de „de Brug” van 29-10-1965) waaruit blijkt dat opnieuw langs de Zandstraat, ten oosten van het Modderven, enkele romeinse potten en ook een bronzen urn waren gevonden tijdens een zandafgraving (nr. 14). De schrijver van dit artikel vermeldde ook, dat bij het lossen van de vrachtwagen een grijze urn puntgaaf van de wagen rolde.

Nog meer romeins aardewerk werd gevonden bij het Beekveld (nr. 5) door C. de Rooij uit Rosmalen (melding aan provinciaal archeoloog) en in de sleuf van de aardgasleiding (Archeologisch Nieuws 1968, p. 85).

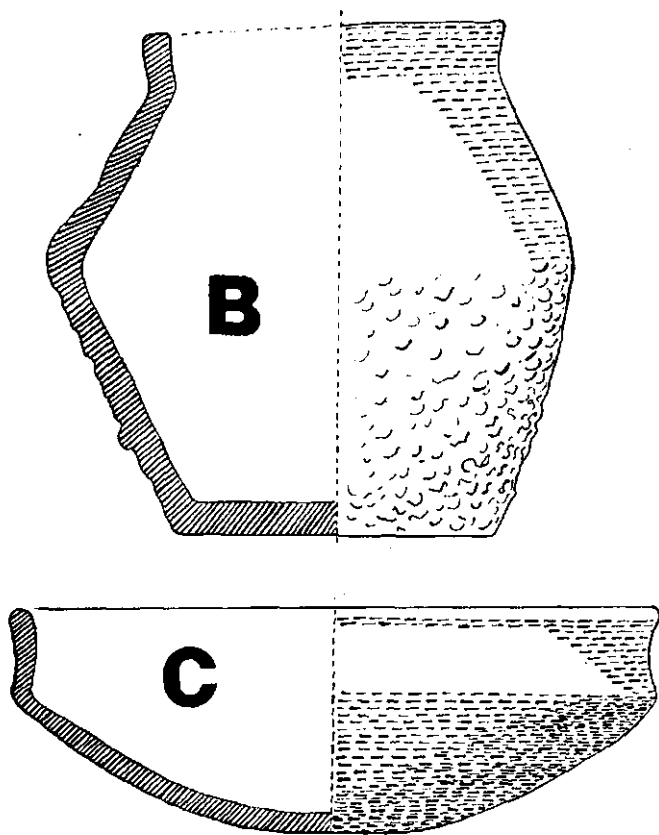
De overige romeinse vondsten bestaan vooral uit munten. In de vorige eeuw is een aantal munten en wapens opgebaggerd uit de Aa. De munten dateren uit de tijd van Keizer Vespasianus tot Commodus. De voorwerpen worden in het Noordbrabants Museum bewaard (Hermans 1865, p. 30).

In 1868 werd een bronzen munt van Hadrianus gevonden in de tuin van de wed. Melius-Hermans te Berlicum (nr. 4). De munt bevindt zich nu in het Rijksmuseum v. Oudheden te Leiden. Op de voorzijde staat de keizer afgebeeld naar rechts kijkend met een lauwerkrans op het hoofd. De inscriptie luidt (TRA)IANUS AUG.CO. Hierbij moet men niet de vergissing maken dat het een munt van Traianus zou zijn, want ook Hadrianus droeg die naam als adoptiefzoon van eerstgenoemde keizer. Op de achterzijde staat een krijger afgebeeld.

Tenslotte is er ook nog een Sestertius van Nero gevonden in de Hoogstraat van Berlicum. (Knippenberg 1966).

In de periode die vooraf gaat aan de Romeinse tijd, dus in de ijzertijd is er ook reeds bewoning geweest wat blijkt uit enkele urnenvelden en sporen van nederzettingen. Op de Hasselkampen, langs de Hasselsedijk (nr. 1) ontdekte C. de Rooij veel scherven van aardewerk uit de La Tèneperiode. Tussen de vondsten trof hij ook een fragment van een blauwe glazen armband aan (Melding aan R.O.B. in 1968). Deze armband werd beschreven en afgebeeld in 1975 (Peddemors 1975, p. 118 en Archeologisch Nieuws 1968 p. 85 en 1969, p. 61)

Langs de Zandstraat, waar ook reeds romeins en merovingisch aardewerk was gevonden, had A. van Lith een grote urn aangetroffen, die hij aan het Noordbrabants Museum heeft geschonken (nr. 8958; jaar van ontvangst 1946) (afbeelding A). Meer urnen werden door Van Lith links van de weg van Middelrode naar Berlicum gevonden (nr. 15). Die urnen bewaarde hij in de school van Middelrode, waar ze in 1965 nog aanwezig waren. Bij controle in 1982 was hierover echter niets meer bekend.

Dicht bij de vorige vindplaats trof C. de Rooij een aantal urnscherven en bodemsporen aan tijdens ruilverkavelingswerkzaamheden. (Archeologisch Nieuws 1968, p. 125).

Een andere nederzetting, met vlak daarbij een urnenveld, heeft gelegen ten Noorden van Heeswijk bij het voormalige Klotven (nr. 15 en 16). Tijdens de ruilverkaveling werd een landbouwwegje iets meer naar het Oosten verlegd. In de berm van deze nieuwe weg werden enige pakketjes crematieresten (verbrande beenderen), wat urnscherven en twee complete urnen gevonden (afb. B en C). Eén dezer urnen had als deksel gediend voor de andere. Uit het onderzoek van de verbrande beenderen in deze urn is gebleken dat deze afkomstig waren van een jonge vrouw en van een pasgeboren kind. (Beex 1968 en Van Schie). De urnen worden bewaard in het Noordbrabants Museum nr. 10092 en 10093).

Op het perceel dat aan de westzijde aansluit bij het urnenveld en dat in 1968 werd ontgrond (nr. 15) werden door pater Wiro Heesters talrijke aardewerkscherven en ook paalsporen uit de IJzertijd aangetroffen. Deze paalsporen kunnen misschien ook reeds uit de Vroege Bronstijd (\pm 1500 v.Chr.) dateren, want er werden ook vrij veel scherven uit deze periode gevonden. Een dezer scherven had alle kenmerken van een urn van de zogenaamde Hilversumcultuur, namelijk een opgelegde band op enkele centimeters beneden de rand met daartussen een versiering van touwindrukken (Archeologisch Nieuws 1968, p. 125).

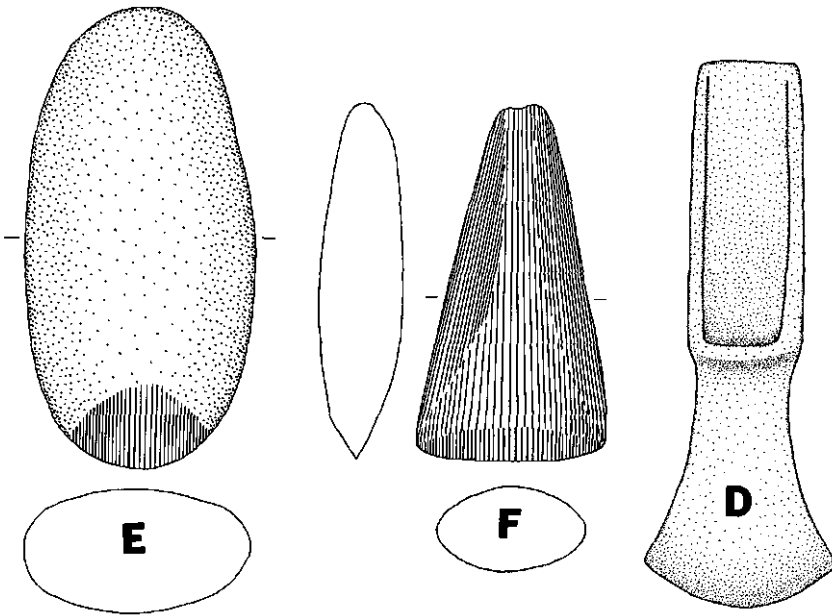
Behalve deze sporen van nederzettingen en begraafplaatsen is er ook een bronzen werktuig in Berlicum gevonden (afb. D). De juiste plaats van de vondst is echter niet bekend. Het betreft een bronzen hielbijl (\pm 1000-1400 v.Chr.). De bijl staat vermeld en afgebeeld in een publicatie over de voorgeschiedenis van Zuid-Limburg (Beckers 19 . . , p. 176 en afbeelding 59 op p. 174, als nr. 5).

De oudste vondsten komen uit het neolithicum (ongeveer 2000 v.Chr.). Hiertoe behoort een bijzonder mooi bewerkte pijlpunt met schachtdoorn en weerhaken vervaardigd van melkwhite vuursteen en een vuurstenen schrabber.

Beide voorwerpen werden door C. de Rooij gevonden op een akker bij de Hasselkampen (Archeologisch Nieuws 1968, p. 85 en 1969, p. 61).

Een andere vondst uit deze periode is een bijl van korrelig gesteente (afb. E). Hoewel zeer goed en symmetrisch van vorm is alleen het snijvlak geslepen. De bijl werd gevonden in een vroegere meander van de Aa met de merkwaardige naam „Het Heidens Rot” (Noordbrabants Museum nr. 8706).

Tenslotte moet nog melding gemaakt worden van een mededeling van A.

van Lith in 1965 over een stenen bijl (afb. F), die jaren lang in het bezit was geweest van Dorus van Houtum die met zijn broer een schoenlapperij beheerde en een zeer populaire en spraakzame figuur in het dorp was. Hij had de bijl echter weggegeven aan een onderwijzer die Middelrode tijdelijk als standplaats had. Omdat Van Lith ook de naam van deze onderwijzer opgaf en zijn nieuwe standplaats in Eindhoven, was het mogelijk om in oktober 1982 toch nog dit bijltje op te sporen bij de heer Van Engelen, thans gepensioneerd en wonende in het stadsdeel Stratum te Eindhoven.

Het verhaal over de bijl en Dorus van Houtum is te lang om in dit overzicht opgenomen te worden. Wel dient vermeld dat Dorus het helemaal niet eens was met het oordeel van de onderwijzer, dat de steen een bijl was uit voorhistorische tijden. „Nee”, zei Dorus, „het is een liksteen, die ik van een marskramer gekocht heb en die dient om de schoenzolen te bewerken”.

Als we het bijltje goed bekijken dan blijkt het snijvlak wat scheef te staan op de as van de bijl. Mogelijk heeft men de bijl aan een kant wat bijgeslepen om zó beter geschikt te maken als „liksteen”. Een andere mogelijkheid is echter dat het een veel oudere bijl is namelijk een disseljil uit ± 4000 v.Chr. zoals die in gebruik waren bij het volk van de zogenaamde Bandkeramiek. De marskramer moet zijn liksteen dan gehaald hebben in het zuiden van Nederlands of Belgisch Limburg, waar dit bijltype veel voorkomt.

De vindplaats Berlicum is dus twijfelachtig. Na deze wat saaie opsomming van een toch wel indrukwekkende reeks vondsten is het verleidelijk om de achtergronden van al die voorwerpen en culturen nader toe te lichten. Er zijn echter strenge eisen gesteld aan de lengte van dit artikel.

Daarom volsta ik met de samenvatting dat er op een geologisch gunstig gelegen gebied langs de rechteroever van de rivier de Aa, minstens vanaf 2000

v.Chr. een vrij constante bewoning is geweest die bestaan heeft uit een boerenbevolking die behalve van de goede landbouwgronden en de vlakbij gelegen weilanden langs de Aa ook kon profiteren van visrijk water en een echt woud waar de jacht nog niet was verpacht.

Met dank voor de tekeningen van Nico Arts

Literatuur:

- H.J. Beckers en G.A.J. Beckers, Voorgeschiedenis van Zuid-Limburg. Maastricht 1940.
G. Beex, Urnvondsten te Knegsel en Middelrode. Brabants Heem 1968, p. 123-126.
W. v.d. Heijden, Berlicum. Zwerftocht door het verleden. 1982.
W.H.Th. Knippenberg, Vondstmeldingen. Brabants Heem 1966, p. 44.
A. Peddemors, La Tène Glasarmringe in den Nederlanden. Analecta Praehistorica Leidensia VIII. 1975.
K.J. van Schie, Beenderresten van moeder en pasgeboren kind in een urn gevonden te Middelrode. Brabants Heem 1968, p. 126.